

UITVOERINGSAGENDA BRABANTSE AGROFOOD IN MEERJARIG PERSPECTIEF

Visie van het Expertteam UBA
7 december 2018

Verantwoording

Vanuit het *Onderzoeksplan: Evaluatie Uitvoeringsagenda Brabantse Agrofood* (september 2018) is aan een team van experts gevraagd zijn visie te geven op de volgende vragen:

1. Wat is de lange termijn ontwikkeling van het agrofoodcomplex?
2. In welke mate heeft de provincie bijgedragen aan de transitie van de landbouw/agrofood?
3. Wat was de bijdrage van de verschillende (provinciale) instrumenten aan een dergelijke transitie?
4. Welke uitdagingen zijn er voor de komende tijd?
5. Op welke manier kan bijvoorbeeld de uitwerking van de omgevingsvisie hieraan bijdragen?

Het Expertteam bestond uit:

- Peter Glas, watergraaf, Waterschap De Dommel
- Derk Loorbach, hoogleraar Socio-economic Transitions, directeur Dutch Research Institute for Transitions (DRIFT), Erasmus University Rotterdam
- Krijn Poppe, chief policy advisor, Wageningen Economic Research, Wageningen University & Research
- Martin Scholten, algemeen directeur, Animal Sciences, Wageningen University & Research
- Han Wiskerke, hoogleraar Rurale Sociologie, Wageningen University & Research

Het Expertteam werd ondersteund door:

- Marcel Schuttelaar, Schuttelaar & Partners (voorzitter)
- Jup van 't Veld, Schuttelaar & Partners (secretaris)

Het team kwam drie keer bijeen om zich over de vragen te buigen. Hierbij waren vanuit de provincie Noord-Brabant aanwezig:

- Piera Fehres, Strateeg Agrofood, Provincie Noord-Brabant
- Bart Swaans, Programmamanager, Provincie Noord-Brabant

De expertise en ervaringen van de experts bleken elkaar uitstekend aan te vullen, de discussies waren open, kritisch en constructief. Het voorliggende resultaat heeft de steun van het voltallige Expertteam.

1. Wat is de lange termijn ontwikkeling van het agrofoodcomplex?

De agrofood-keten is volop in beweging. Dit uit zich in talloze initiatieven van pioniers en in nieuwe samenwerkingsverbanden. Daarnaast zijn er op veel agrarische bedrijven minder in het oog springende, maar even relevante ontwikkelingen.

Wat zij gemeen hebben is dat de nadruk op volume en efficiency plaats maakt voor een streven naar hoge kwaliteit, maatschappelijk ondernemerschap en kringlooplandbouw. Daarbij is de richting:

- klimaatneutrale bedrijfsvoering
- circulaire bedrijfsvoering in kortere ketens (kringlooplandbouw, verwaarding reststromen, bijdrage aan *bio-based economy*)
- meer waardering voor biodiversiteit en inrichting van het landschap
- eerlijke beprijzing (internalisering van maatschappelijke kosten en redelijk bedrijfsrendement)
- minder dierlijke, meer plantaardige producten
- gezonde producten
- minder input van grondstoffen, i.h.b. van grondstoffen die van ver worden geïmporteerd
- hogere toegevoegde waarde
- nieuwe organisatie- en bedrijfsvormen

Het tempo waarin dit gebeurt, verschilt per richting en per sector. In veel gevallen geldt dat er nog een lange weg te gaan is. Maar de beweging is onmiskenbaar weg van bedrijfsmodellen die mens en milieu onevenredig negatief belasten.

In de bijlage vindt u een overzicht van ontwikkelingen die momenteel zichtbaar zijn.

2. In welke mate heeft de provincie bijgedragen aan de transitie van de landbouw/agrofood?

De noodzaak om de agrofood-keten om te vormen tot een volhoudbaar systeem, gebaseerd op kringloopprincipes en kwalitatieve toegevoegde waarde, is de afgelopen jaren breed geagendeerd. Dat is een landelijke trend, maar zeker in Noord-Brabant is hier sprake van een omslag in het denken bij ondernemers (leveranciers, agrariërs, industrie, handel), overheden en (een deel van de) consumenten.

De provincie heeft hierin de afgelopen jaren een agenderende en stimulerende rol vervuld. De richting die zij met onder meer de UBA heeft ingezet, past in de benadering door de landelijke overheid. Doordat de provincie samenwerkt met tal van andere spelers, is de specifieke eigen rol niet altijd goed zichtbaar. Maar de actieve en constructieve inzet is een onmisbare bijdrage aan de beweging die in gang is gezet.

Ondanks de positieve inzet van de provincie, domineert nog altijd het beeld van een worsteling met een te grote en milieubelastende veehouderij. De acties die zijn ingezet naar aanleiding van het advies van de Commissie Van Doorn¹ hebben niet tot het beoogde resultaat geleid. Dit heeft ertoe geleid dat veel middelgrote gezinsbedrijven langdurig een slecht rendement hebben, in onzekerheid verkeren en zich in de steek gelaten voelen - en in toenemende mate hun activiteiten beëindigen. De ruimte die zij achterlaten wordt deels ingevuld door grote ondernemingen met meerdere vestigingen, wat de relatie met omwonenden moeizamer maakt. Ook is te vrezen dat de ruimte deels wordt gevuld door ondermijnende en criminele activiteiten.

Tegenover dit negatieve beeld staat een grote diversiteit aan duurzaamheidsinitiatieven in de Noord-Brabantse agrofood: weidevarkens, voedselbos, Herenboeren, groentensnoep, plantlabs, insectenkweek, Verspillingsfabriek, gesloten kringlopen: met grote regelmaat verschijnt een interessant initiatief dat een (gedeeltelijk) antwoord geeft op de uitdagingen rond het voedselproductiesysteem. Daarbij ontstaan nieuwe samenwerkingsverbanden, bijvoorbeeld in de vorm van nieuwe coöperaties of korte, transparante ketens.

De provincie ondersteunt veel van deze ontwikkelingen met bijvoorbeeld subsidies, 'green deals' of andere inspanningen. Zij beoogt hiermee dat de initiatieven de kans krijgen om zich te ontwikkelen en een nieuw perspectief te bieden.

Deze 'eilanden van duurzame innovatie' zijn echter niet voldoende om de agrofood-keten als geheel structureel te veranderen; zij zijn daar ook niet altijd op uit. Daarmee dreigt het risico dat de provincie met haar steun wel aanjaagt, maar niet verbindt of richting geeft. Bovendien neemt de aandacht hiervoor soms het zicht weg op de reguliere ondernemers die vaak ook heel innovatief, ondernemend en praktisch het eigen bedrijfsmodel aan het verduurzamen zijn.

¹ *Al het vlees duurzaam*, Commissie-Van Doorn, Den Bosch, september 2011
Uitvoeringsagenda Brabantse Agrofood (UBA) in meerjarig perspectief

3. Wat was de bijdrage van de verschillende (provinciale) instrumenten aan een dergelijke transitie?

Nagenoeg alle instrumenten die de provincie - en veel andere overheden - ter beschikking staan, richten zich op de individuele agrarische ondernemers. Hierdoor ontstaat een stapeling van beperkende eisen aan de werkwijze van het agrarisch bedrijf, nog versterkt door nieuwe eisen vanuit bijvoorbeeld de detailhandel. Aan de andere kant blijven andere spelers in de keten - de toeleverende industrie, verwerkende industrie, detailhandel, financiële instellingen - goeddeels buiten schot.

De UBA verbreedt de benadering naar het voedselsysteem als geheel. Naast de drie pijlers die zich richten op beheersen en saneren, zijn er drie gericht op vernieuwing en transitie: 'verbinden en aanjagen', 'innovatie' en 'circulaire economie'. Deze beogen ook andere ketenspelers te verbinden, en verder te gaan dan het stellen van beperkende eisen. Dat is een krachtige aanvulling op het traditionele instrumentarium.

Wel merken wij op - zo blijkt ook uit de Berenschot-evaluatie - dat veel van de UBA-activiteiten weinig zichtbaar zijn voor buitenstaanders en zelfs voor hen die er eerder bij betrokken waren. Ook zijn resultaten niet goed meetbaar. Dat maakt het lastig om precies antwoord te geven op de vraag wat de bijdrage aan de transitie is geweest.

4. Welke uitdagingen zijn er voor de komende tijd?

De richting van de transitie laat zich beperkt sturen vanuit de overheid. Het is niettemin belangrijk dat de provincie helder is in de principes van de transitie: welke ontwikkelingen passen in elk geval wél (bijvoorbeeld op Noordwest-Europa georiënteerde, transparante ketens, positieve bijdrage aan biodiversiteit, goed gemanagede kringlopen) en in elk geval níet (bijvoorbeeld emissies van stank of fijnstof, bovenmatig risico op infectieziekten, monoculturen, laagwaardige afzet van drijfmest, overmatige import van grondstoffen) bij de agrofood van de toekomst.

Door dergelijke principes expliciet te benoemen, zullen zij gaandeweg tot de nieuwe norm worden binnen de keten. Ook kan de provincie zo scherper kiezen in de initiatieven, ondernemingen en samenwerkingsverbanden die steun verdienen. Daarbij moet zij alle spelers in de hele voedselketen aanspreken.

Naast het ondersteunen van duurzame initiatieven kan de provincie meer doen om van deze initiatieven te leren. Vragen daarbij zijn bijvoorbeeld:

- Wat zijn de onderliggende principes die ervoor zorgen dat het initiatief bijdraagt aan een wenselijke transitie?
- In hoeverre komt deze bijdrage daadwerkelijk tot zijn recht? Wat zijn daarbij bevorderende en belemmerende factoren?
- Wat is de levensvatbaarheid van het initiatief op langere termijn?
- Leent de aanpak zich voor toepassing op grotere schaal? Zijn er ook andere modellen denkbaar die eenzelfde doel realiseren? Wat zijn daarbij de bevorderende en belemmerende factoren?
- Welke rol kunnen de verschillende spelers in de voedselketen spelen om op de resultaten voort te bouwen?
- Welke rol kan de provincie spelen, bijvoorbeeld door, samen met andere regionale partijen, als inkoper te kiezen voor producten die uit de innovatie voortkomen, of door gerichte beleidsmaatregelen?

Bij initiatieven die door de provincie worden gesteund zou een dergelijk leertraject moeten worden ingebouwd, gericht op het aanpassen van de randvoorwaarden en condities waarbinnen productie en consumptie plaatsvinden. Niet alleen de provincie, maar juist ook de agrofood-sector zelf kan dan de brug slaan van de pioniers naar het peloton, om zo tot de gewenste systeemverandering te komen.

Dit draagt ook bij aan een betere beleidsevaluatie en een meer op resultaten gemanaged UBA. De Berenschot-rapportage over de afgelopen periode leert ons dat de effecten nu nog moeilijk te meten zijn.

Verschillende sectoren in de landbouw bevinden zich in verschillende fases van transitie, elk met eigen kansen en belemmeringen. De provincie zou per sector en/of keten, op basis van een *SWOT-analyse* (sterktes, zwaktes, kansen, bedreigingen), een toekomstvisie kunnen opstellen om te zien welke innovatie en inpassing (in het omgevingsbeleid en/of in het nationale agrofood-beleid) mogelijk en noodzakelijk is. Daarmee wordt het mogelijk om gericht te ondersteunen en te sturen, overigens zonder de samenhang tussen sectoren, ketens en hun fysieke en sociale omgeving uit het oog te verliezen. De toekomstverkenning die BrabantAdvies opstelt over de landbouw in Noord-Brabant in 2030/35 vult dit wellicht al (deels) in.

Uitvoeringsagenda Brabantse Agrofood (UBA) in meerjarig perspectief

Zoals eerder vastgesteld, zijn er bijzondere uitdagingen in de veehouderij, waar de 'worsteling' voorlopig nog niet achter de rug is. Veehouders staan bloot aan grote druk: vanuit de samenleving die een ecologische en diervriendelijke productie vereist; vanuit de directe omgeving die niet langer accepteert dat de lokale milieukwaliteit wordt aangetast of de volksgezondheid wordt bedreigd; vanuit de financiële sector die robuuste cijfers en hoge mate van efficiëntie eist. Vooral de discussie over volksgezondheid heeft het maatschappelijk debat verhard, waarbij de veehouder als boosdoener wordt neergezet.

De gangbare veehouderij richt zich sterk op de exportmarkt, waar zij op prijs concurreert. Hoge kosten voor afzet van mest, maatregelen voor dierenwelzijn en beperking van ammoniakemissie, in combinatie met een achterblijvende ontwikkeling van de dierproductiviteit, maken dat er nauwelijks nog verdiend wordt. Dit is vooral van toepassing in de vleesvarkenshouderij. De inkomens zijn vaak laag en staan in geen verhouding tot de investeringen en financiële risico's. De spreiding in rendement tussen bedrijven is daarbij bijzonder groot.

Een deel van deze ondernemers kiest de aanval, innoveert en zoekt nieuwe businessmodellen. Aan de andere kant is er een deel dat zich 'ingraaft' en naar manieren zoekt om zich ondanks deze druk staande te houden. Dit maakt hen kwetsbaar voor illegale activiteiten. Echter, het 'middenstuk' dreigt eruit te vallen: de grote meerderheid van integere, hard werkende boeren die wel mee willen met de ontwikkelingen maar niet voorop (kunnen) lopen. Zij voelen zich in de steek gelaten. De provincie zou meer aandacht moeten geven aan deze groep.

Het is nodig dat de provincie - en andere overheden - klontjesklaar zijn over beleidsdoelstellingen en bijbehorend tijdspad. Waar moeten agrarische ondernemers rekening mee houden, waar kunnen en moeten zij op investeren? Alleen met een bepaalde zekerheid over doelen en tijdspad hebben ondernemers kans om zich in te stellen op een nieuwe realiteit.

In dit licht ontstaat een dilemma bij het besluit van de provincie tot versnelling van de transitie naar een zorgvuldige veehouderij, dat in 2017 werd vastgesteld. Enerzijds is de urgentie hoger dan ooit, juist doordat het te lang heeft geduurd voordat doortastende maatregelen werden doorgevoerd. Anderzijds ondergraaft de versnelling het vertrouwen van ondernemers in de (provinciale) overheid. Dit vertrouwen zal door alle betrokkenen weer opgebouwd moeten worden.

In de plantaardige productie is de druk van de omgeving minder groot. De concurrentiepositie is ook sterker, onder meer doordat dierrechten geen rol spelen. Toch zijn er ook daar forse uitdagingen, met name rond bodembeheer en biodiversiteit. Inzet van nieuwe technologie - *big data*-toepassingen, precisielandbouw - is daarbij van groot belang.

5. Op welke manier kan bijvoorbeeld de uitwerking van de omgevingsvisie hieraan bijdragen?

De huidige versie van de Omgevingsvisie benadrukt het belang van de agrofood-sector voor de provincie. In het hoofdstuk 'Panorama 2050' komen onder meer plantaardige eiwitproductie, bio-based materialen, op de bodem afgestemde productie, biodiversiteit, inpasbare veehouderij, mestverwaarding en kringlooplandbouw voorbij. Uit deze beschrijving komen de principes naar voren waaraan wij in de voorgaande paragraaf refereerden. Ook het hoofdstuk 'Hoofdpogingen' noemt een aantal kernelementen die voor de agrofood-transitie van belang zijn, zoals een gezonde bodem en de *cross-over* tussen technologie en agrofood.

Overigens is opmerkelijk dat de intensieve veehouderij in het geheel niet meer wordt genoemd. Dat is niet realistisch: de varkens- en pluimveehouderij hebben zeker een plaats in Noord-Brabant, mits gebaseerd op kringloopprincipes, bijvoorbeeld door het verwerken van industriële restproducten.

Wij zien in de Omgevingsvisie een hulpmiddel om de transitie richting te geven. In de uitwerking komt het erop aan om op te schalen van individuele transities (de eerder genoemde 'eilanden van duurzame innovatie') naar systeemtransities (door te leren van de individuele transities en een gepaste rol te spelen in de opschaling). De toekomstvisies die in de voorgaande paragraaf zijn genoemd, kunnen hierbij behulpzaam zijn. In andere woorden: de stap van pioniers met een interessante aanpak naar succesvolle koplopers die de hele agrofood-keten vooruit helpen verdient meer aandacht.

Een punt van aandacht vormt de passage: "We leggen de nadruk op het bevorderen van duurzame initiatieven, in plaats van de nadruk op het tegenhouden van niet-duurzame initiatieven". Bij het toepassen van de principes voor de transitie gaat het zowel om 'wat wij willen' als om 'wat wij niet (meer) willen'. Daarbij is een sociaal vangnet nodig voor ondernemers die niet mee kunnen, zoals in het verleden een beleid voor 'blijvers en voor wijkers' bestond.

Aanbevelingen van het Expertteam UBA

Onderken met de Brabantse samenleving dat de weg naar een natuurinclusief, gezond, divers en eerlijk voedselsysteem is ingezet. Daarbij hoort het gaandeweg verdwijnen van ongewenste, niet duurzame praktijken. Stimuleer initiatieven die aan deze ontwikkeling bijdragen, én bestrijd ontwikkelingen die hier tegenin gaan.

Wees klip en klaar in de beleidsdoelen en het bijbehorende tijdpad, zodat ondernemers daarop kunnen inspelen. Ga zorgzaam om met het 'middenstuk' in de agrarische sector, de boeren die weliswaar niet voorop lopen maar wel mee willen; zet hiertoe de GLB-fondsen gericht in.

Stel voor de verschillende sectoren en/of ketens toekomstvisies op, op basis van een SWOT-analyse. Benoem de meest kansrijke, en stimuleer de duurzame ontwikkeling ervan in samenwerking met alle betrokken spelers in en om de keten.

Trek systematisch lering uit duurzame initiatieven, experimenten en nieuwe ideeën in de agrofood-keten, zodat de onderliggende principes op grotere schaal kunnen worden overgenomen door de agrofood-keten.

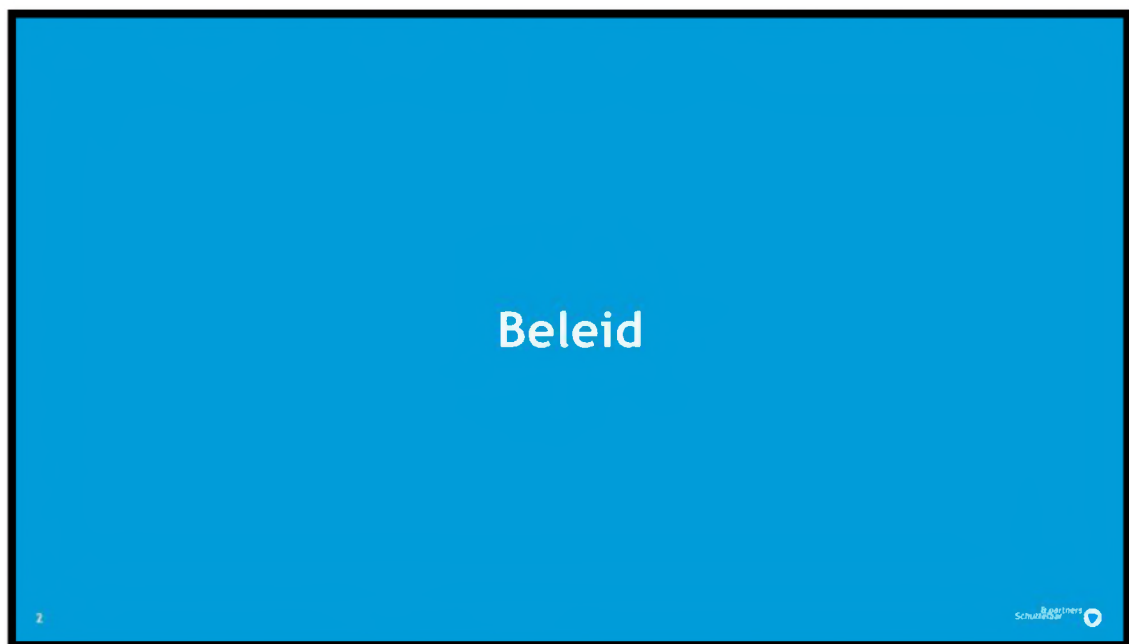
Creëer een sociaal vangnet voor ondernemers die onder druk van de maatschappelijke ontwikkelingen niet voort kunnen - een moderne variant van het 'blijvers en wijkers'-beleid.

Vermijd verdere stapeling van maatregelen gericht op de individuele agrarische ondernemer. Stimuleer juist de hele agrofood-omgeving (zoals toeleverende en verwerkende industrie, detailhandel, food service, horeca, consumenten) om te kiezen voor duurzaam, gezond en eerlijk.

Tenslotte

De transitie is niet een opdracht voor de provincie - of andere overheden - alleen. Juist alle spelers in en om de keten (van toeleverende bedrijven tot aan de consument, inclusief financiële instellingen en adviseurs) zullen hun rol moeten pakken - ook bij de totstandkoming van een sociaal vangnet. In woorden, maar ook in daden. Ieder is hierop aanspreekbaar, en moet zich inspannen om te werken aan openheid, vertrouwen en verbinding - hoe lastig dat in de praktijk soms ook kan zijn.

BIJLAGE

LVN visie 2018

- Kringlooplandbouw
- Grondgebonden
- Precisielandbouw
- Preventie van ziekten en plagen
- Bodemkwaliteit
- Bijdrage aan klimaatbeleid
- Sterkere positie agrarische ondernemer
- Vitaliteit van het platteland
- Synergie met ecosystemen
- Maatschappelijke waardering voedsel

➤ Lokaal wat lokaal kan

**Landbouw, natuur
en voedsel: waardevol
en verbonden**

Nederland als koploper in kringlooplandbouw

3

LVN begroting 2019

**€ 882,3
miljoen**
Totale begroting LVN

**Stimuleren
van innovatie**
Kennisontwikkeling
en agrarische innovatie
€ 90,8 miljoen
Wageningen Research
€ 92,7 miljoen

**Toezicht en
ondersteuning
ondernemers**
€ 343 miljoen voor o.a.
toezichtscapaciteit bij de
NVWA en ondersteuning
vanuit RVO

**Landbouw
en natuur
verbinden**
Natuur en biodiversiteit
op land en grote wateren
€ 23 miljoen
Staatsbosbeheer
€ 26,5 miljoen

**Waardering
voor voedsel
stimuleren**
Voedselagenda
€ 21 miljoen

Landbouw, natuur en voedsel: waardevol en verbonden

Bronnen: CBS, WUR, Rijsoverheid

4

Regionale samenwerking

- Tal van regio's hebben ambities in agro-food
- Friesland, Gelderland, Overijssel, Noord-Brabant en Zuid-Holland bouwen aan grootste circulaire regio
- FoodValley, regio Gelderland/Utrecht
- AgriFood Capital, regio Noord/Oost Brabant

Europa

- GLB: Nederland zet in op vergroening, kringlooplandbouw, klimaat en circulair - maar lidstaten hebben uiteenlopende insteek
- Brexit: onzekerheid voor de agrofood-sectoren
- Grote innovatieve onderzoeksprojecten, zoals IoF, H2020
- Wet- en regelgeving vordert veel te traag

De grote thema's

7

Schuren & Schuren

Klimaatverandering

- Klimaattafels en klimaatakkoord
- Veehouderij geen inkrimping veestapel. Inzet op technische oplossingen
- Methaan- en lachgasreductie veehouderij
- Slimmer landgebruik
- Veengebieden en waterstand
- Bodemvruchtbaarheid

8

Schuren & Schuren

Druk op schoon drinkwater

- Houdbare voorziening van veilig en lekker drinkwater heeft grote belangstelling
- GenX, droogte, medicijnresten en glyfosaat zijn *issues* die hieraan bijdragen
- Leidingwaterbedrijven en bron-/mineraalwaterproducenten roeren zich hevig
- Landbouw is één van de hoofdrolspelers - als probleem én oplossing

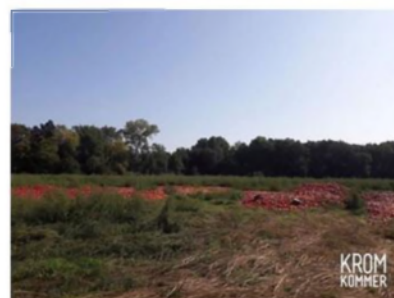

9

Verspilling

- Voedselverliezen aandachtspunt in circulaire economie (o.a. EU-pakket, transitieagenda grondstoffenakkoord)
- Green Deal/Task Force Voedselverspilling
- Voedselverspilling veel in de media, mede a.g.v. gevolgen hete, droge zomer
- Tal van initiatieven, bijvoorbeeld Verspillingsfabriek, Kromkommer, Voedselbanken NL

10

Gezondheid

- Gezond aanbod van voedsel wordt heel groot: retail, food service, recreatie, onderwijs, etc.
- Preventieakkoord in de maak
- Naast overgewicht ook tabak en alcohol in het vizier
- 'Personalized food' in opkomst

Hoe de overheid ons van de suiker af wil krijgen

In de strijd tegen obesitas bouwt het kabinet de komende tijd of het de verbruikstaks schrapt voor suikervrije dranken. Maar werkt dat wel en is de overheid niet te betuttelend?

11

Brabantse
Schieding

Diergezondheid

- AMR staat hoog op de internationale agenda
- Naweeën Q-koorts
- Curatief, maar vooral preventief gebruik antibiotica en bijv. ZnO moet zoveel mogelijk worden vermeden
- Aangrijpingspunten zijn o.m. (stal)hygiëne, voeder, vaccinatie

12

Brabantse
Schieding

Omgeving

13

Brabantse
Schiedamschen
O

Nieuwe spelbepalers

- Voedsel is een populair onderwerp op social media
- Niet de overheid of het Voedingscentrum, maar populaire bloggers/vloggers bepalen wat mensen vinden van voedsel
- Grote verschillen in kwaliteit van informatie
- Intuïtieve logica lijkt vóór wetenschappelijke onderbouwing te gaan
- Maar ook: ogenschijnlijk belangenvrije informatievoorziening
- Tal van nieuwe coalities: Green Protein Alliance, Smart Food Alliance, Dutch Cuisine, Slow Food Movement, Noordzeeboerderij, ...
- Nemen de plaats in van de oude belangenbehartigers zoals productschappen

14

Brabantse
Schiedamschen
O

Nieuwe technologie

- Groot innovatiepotentieel, maar ook maatschappelijke of beleidsmatige weerstand:
 - Pulsvisserij
 - Kweekvlees
 - Mutagenese/cisgenese
 - Insecten voor *food/feed*
 - Zeewier en algen
 - Plant labs

Begeertmaatschappij
SchuttenGast

Streekproducten populair

- Eenvoudig populair te maken, getuige o.m. 'Gijs', 'Noordzeevis', 'Herenboeren', en talloze lokale initiatieven
- Sluit aan bij LNV-visie dat maatschappelijke waardering van voedsel beter moet
- Voor deel van agrarische ondernemers interessant verdienmodel
- Er ontstaan nieuwe regionale samenwerkingsverbanden tussen verschillende soorten bedrijven

16

Begeertmaatschappij
SchuttenGast

Verpakkingen onder vergrootglas

- Recycleerbaarheid wordt vereiste
- Plastic onder druk
- Composteerbaar plastic omstreden
- Veel belangstelling voor laserproces Eosta, o.m. bij veredelaars

17

Brabantse
Schuifdeur

Machtsverhouding in de keten

- Supermarkten bevechten elkaar om promillages marktaandeel, en vertalen dit vaak in lage inkooprijzen
- Supermarkten pikken uitdagingen m.b.t. duurzaamheid snel op, bijv. vermindering plastic, residu-vrije producten e.d.
- Zij leggen eisen én risico's bij leveranciers, d.w.z. levensmiddelenbedrijven en boeren/tuinders
- Succesvolle (merk)producten worden snel gekopieerd door huismerken
- Kansen voor vaste relaties tussen agrarische leveranciers en retail/foodservice

18

Brabantse
Schuifdeur

Gevecht om de ruimte

- Beschikbare ruimte voor land- en tuinbouw onder druk door concurrerende claims - natuur, recreatie, zonneweiden, waterberging...

19

Brabantse
Schutstrook

Wetsovertredingen door zwakkere economische positie

- 20 miljard markt voor synthetische drugs
- Elke Brabantse boer krijgt jaarlijks min. 1 lucratieve aanbieding voor hennepteelt
- Veel media-aandacht voor mestfraude, drugscriminaliteit, dumping van drugsproductieafval
- Problemen deels het gevolg van armoede onder boeren

20

Brabantse
Schutstrook

Arbeidsmarkt

- Vergrijzing op het platteland, bedrijfsopvolging agrarische bedrijven onder druk
- Trek naar de steden
- Motivaction onderzoek laat zien dat groene opleidingen heel populair zijn, mits goed aangeduid
- Onvoldoende funding voor groen onderwijs, zet de zaak onder druk
- Schreeuwend tekort aan middelbaar technisch agrofood personeel

21

Brabantse
ScholingsGast

Sectoren

22

Brabantse
ScholingsGast

Dierlijke sector: extra eisen dierenwelzijn

- Assortiment producten met hogere dierenwelzijnseisen groeit razendsnel
- Retail verkoopt 1, 2, 3 sterren rund- en varkensvlees in toenemende mate
- PLUS bijv. 2 sterren varkens- en rundvlees als standaard, vrije uitloop eieren standaard
- AH, Jumbo gaan vaak voor 1 ster in het basis assortiment
- 2 sterren varkens geïntroduceerd in Groningen
- Kipster is een groot succes
- Foodservice kiest vaak voor 2, 3 sterren producten
- 3 sterren is meestal biologisch

KIPSTER

23

Vleesvervangers

- Vion, Zwaanenberg, Unox, zetten in op vleesvervangers/hybride producten
- The Green Protein Alliance is een succesvolle coalitie die het accent leggen op vleesvervangers
- Markt voor peulvruchten stijgt (HAK, Bonduelle etc.)
- AH opent eerste vegan schap
- Vleesvervangers worden steeds populairder (in de presentatie in retail en foodservice) de markt groeit langzaam
- In Europa daalt de markt voor vlees met 1% per jaar
- Al dan niet novel food eiwitten en toepassingen van algen, insecten, groente eiwit, aardappeleiwit etc.

24

Zuivel: on the way to Planet Proof

- **SMK (Stichting Milieukeur)** gaat een certificatieschema voor duurzamere zuivel publiceren
- **Integrale benadering van duurzaamheid** (diergezondheid en dierenwelzijn, biodiversiteit en klimaat staan centraal)
- **FrieslandCampina en Stichting Natuurlijk Melken 2050 (NM2050)** hebben op voorhand belangstelling voor het keurmerk
- **Superunie, Jumbo, Aldi en Lidl** geven aan interesse te hebben om het zuivelschap verder te verduurzamen met PlanetProof melk- en zuivelproducten
- Veel maatschappelijke support

23

Brabantse
SchuifDeur

Akkerbouw

- **Precisielandbouw** als belangrijke ontwikkeling richting duurzaamheid en beter rendement
- **Nieuwe samenwerkingsvormen** conform model kringlooplandbouw
- **Verwaarding 'reststromen'** in bio-based producten
- **Opkomst Internet of Things, Big Data, robots**

E-pieper

24

Brabantse
SchuifDeur

Tuinbouw

- Hele AGF assortiment over op PlanetProof binnen 3 jaar (of biologisch)
- Verduurzaming van de energievoorziening, d.w.z. af van fossiel en warmtekracht en over naar aardwarmte, zonne-energie, etc.
- Ontwikkeling Plant Labs, met name in Noord-Brabant (Eindhoven, Den Bosch)
- Schaalvergroting gaat ongekend hard door
- AGF assortiment een van de belangrijkste voor de toekomst van retail

27

Conclusie

28

Samenvattend, agrofood beweegt naar:

- Klimaatneutraal
- Circulair
- Eerlijke prijs
- Minder dierlijk, meer plantaardig
- Meer technologie

→ In een omgeving die steeds meer eist en steeds minder accepteert

29

By partners
Schuttelaar

& partners
Schuttelaar

www.schuttelaar.nl | info@schuttelaar.nl | 070 - 318 44 44

Den Haag
Zeestraat 84
2518 AD Den Haag

Wageningen
Bronland 12-5
6708 WH Wageningen

Brussel
Rue Belliard 199, bte 22
B-1040 Brussel, België

© Schuttelaar & Partners. Alle teksten, beelden, logo's en andere content in deze presentatie worden beschermd door het auteursrecht, tenzij anders vermeld. Reproductie en/of gebruik is slechts toegestaan na schriftelijke toestemming.